

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların idrak proseslərinin inkişaf etdirilməsinə dair

UOT 372.2.

İlahə Xeybər qızı Qafarova

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı mütəxəssisi

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN İDRAK PROSESLƏRİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNƏ DAİR

Илаха Хейбар гызы Гафарова

ведущий специалист

института образования Азербайджанской Республики

РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ilaha Kheybar Gafarova

Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

heading specialist

DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL CHILDREN'S COGNITIVE PROCESSES

Xülasə: Məqalədə qeyd edilir ki, məktəbəqədər dövr uşağın idrak proseslərinin inkişafı və formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu dövrdə uşağın hərtərəfli inkişafının düzgün təşkil olunması gələcək məktəblinin özünü bir şəxsiyyət kimi dərk etməsi, bilik, bacarıqlara yiyələnməsi üçün zəmin yaranır

Açar sözlər: *məktəbəqədər təhsil müəssisəsi, idrak prosesləri, diqqət, təfəkkür, yaddaş.*

Резюме: В статье отмечается, что дошкольный период играет важную роль в процессах когнитивного развития и формирования ребенка. В этот период начинается формирование основы для правильной организации всестороннего развития ребенка, восприятие будущего ученика как личности, обладающей знаниями и навыками.

Ключевая слова: *дошкольные образовательные учреждения, детские познавательные процессы, внимание, мышление, память.*

Summary: In the article is mentioned that the preschool period has an important role in the child's cognitive development and formation processes. In this period begin formation of a basis for the proper arrangement of the child's comprehensive development, the perception of the future student himself as a personality, having knowledge and skills.

Key word: *Preschool educational institutions, children's cognitive processes, attention, thinking, memory.*

Təhsil sisteminin ilkin pilləsi sayılan məktəbəqədər təhsil həm məktəbəqədər müəssisələrdə, həm də ailələrdə uşaqlarla aparılan təlim-tərbiyə işinin səmərəliliyi, uşağın hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması, həyata hazırlanmasının keyfiyyətini şərtləndirir. Məktəbəqədər yaş dövrü uşağın həm fiziki, həm psixofizioloji, həm də şəxsiyyət sahəsində inkişafının keyfiyyətə dönüş dövrüdür. Bu yaş dövründə uşaqlarda hər bir sahədə inkişaf getdiyi kimi onun idrak prosesləri də inkişaf etməyə başlayır. Məhz məktəbəqədər dövr uşağın idrak

proseslərinin inkişafı və formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu dövrdə uşağın hərtərəfli inkişafının düzgün təşkil olunması gələcək məktəblinin özünü bir şəxsiyyət kimi dərk etməsi, bilik, bacarıqlara yiyələnməsi üçün artıq zəmin yaranır.

Uşağın idraki proseslərinin inkişafı ümumi inkişaf səviyyələri ilə bağlıdır. Məlumdur ki, insanların inkişaf səviyyələrinin aşağı olması cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinə öz təsirini göstərir. Ailədə tərbiyənin əsasının düzgün qoyulması, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində işin

optimallığı, tərbiyənin və təlim prosesinin düzgün təşkili uşaqların öz şəxsi həyatını düzgün qurmalarına imkan yaradır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində düzgün təşkil edilmiş təlim-tərbiyə prosesi uşağın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına təsir göstərir. Odur ki, məktəbəqədər dövrdə idraki proseslərin inkişafı diqqət mərkəzində olmalıdır.

Təsadüfi deyil ki, bəzən valideynlər elə düşünülür ki, əgər uşaq məktəbdən əvvəl yazmağı, oxumağı bacarırsa, onda məktəbdə müvəffəqiyyət əldə edəcək. Lakin təcrübə göstərir ki, oxumağı, yazmağı bacaran uşaqların öyrənmə prosesi asan olur, amma sonradan uşaq geriləməyə, uğurları azalmağa doğru gedir. Bəs bunun səbəbi nədir? Bu, çox vacib bir məsələdir. Uşaq məktəbə gedənədək idrak prosesləri: diqqət, yaddaş, təfəkkür, sensor inkişafı düzgün aparılmalı, uşaqlar artıq yüklənməməlidirlər. Bu proses həm məktəbəqədər müəssisələrdə, həm də evdə valideynlər tərəfindən düzgün aparılmalıdır.

Məktəbəqədər yaş dövründə diqqətin təkmilləşməsi prosesi baş verir. Bu yaş dövründə uşaqların diqqətini zahirən cəlbedici cisimlər cəlb edir. Bu dövrdə hələ uşaqda qavradığı obyektə maraq üstünlük təşkil edir. Qeyri-ixtiyari diqqət əsas yer tutsa da, ixtiyari diqqətin meydana gəlməsi üçün zəmin yaranır. Burada qeyri-ixtiyari diqqətdən ixtiyari diqqətə keçid üçün uşağın diqqətini idarə etmək vasitələri mühüm rol oynayır. Ona görə də uşağa onu əhatə edən cisim və hadisələrin xassələrini, fərqli xüsusiyyətlərini, əsas əlamətlərini görməyi öyrətmək lazımdır. Yaxşı diqqət uğurlu təhsil üçün ən vacib şərtidir. Diqqətin inkişafı üçün müxtəlif üsullardan, yollardan istifadə edilə bilər. Məktəbəqədər müəssisələrdə bu məsələnin yerinə yetirilməsi müxtəlif fəaliyyət növlərində, oyunlarda, məşğələlərdə reallaşır. Bundan əlavə, hər bir valideyn evdə övladının diqqətini müxtəlif yollarla inkişaf etdirə bilər. Məsələn, bir neçə tapşırığa nəzər salaq:

Stolun üstünə müxtəlif fiqurlar düzülür. Uşaq diqqətlə baxdıqdan sonra, həmin fiqurların üstü örtülür. Sonra uşaqlardan hansı fiqurların ardıcıl düzüldüyü soruşulur. Və ya hansı gülün yerinin dəyişildiyi barədə münasibət bildirilməsi tələb edilir. Bu növ tapşırıqlar yaddaşın inkişafına

xidmət edir. Müxtəlif mövzulu labirentlərin uşaqlara təqdim edilməsi də bu qəbildəndir.

Başqa bir misala nəzər salaq. Uşaqlar dairəvi düzülür, hər bir uşaq əlində müəyyən oyuncaq tutur. Uşaqlardan biri uşaqların əllərində tutduqları oyuncağa baxır, sonra gözünü yumur. Uşaqlardan biri o biri ilə oyuncağı dəyişir. Uşaq gözünü açıb o oyuncağı kiminlə dəyişdiyini tapmalı olur.

Eyni elementlərlə verilən və müxtəlif fərqləri olan iki şəkildə uşaq fərqləri tapmağa çalışır. Bu kimi tapşırıqların oyunların köməyi ilə diqqəti inkişaf etdirə bilər.

İdrak proseslərindən biri də yaddaşdır. Uşaqlar adətən onlara maraqlı olanları yaddaşlarında saxlayırlar, özlərini məcbur edib hər hansı şeyi, materialı yadda saxlamaq istəyirlər. Məktəbəqədər dövrdə uşaqlarda ixtiyari yaddaş formalaşır. Məktəbdə artıq uşaq çoxlu informasiya qəbul edib yadda saxlamalı olacaqdır. Uşaqlar yalnız maraqlı olanları deyil, həmçinin vacib olanları da yadda saxlamalıdırlar. Bunun üçün yaddaş düzgün inkişaf etdirilməlidir. Müxtəlif tapşırıqlar vasitəsilə bunu etmək mümkündür. Bir neçə misala nəzər salaq.

10 ədəd oyuncaq stolun üstünə qoyulur, 1 dəqiqə ərzində uşaq stolun üstündəki oyuncaqlara baxıb yadda saxlamalıdır. Uşaq gözünü yumduqdan sonra oyuncaqlardan biri götürülür. Uşaq gözünü açdıqdan sonra hansı oyuncağın götürüldüyünü tapmalıdır.

Yaxud söz vasitəsilə də oyun qurmaq olar. Uşağa 7-8 söz deyilir, sonra uşaq həmin sözləri təkrar edir.

Uşaq dünyanı dərk edərək öyrənir. Uşaq təhlil etməyi, ümumiləşdirməyi, səbəb və nəticə arasında sadə əlaqə yaratmağı öyrənir. Uşaq təfəkkürünü inkişaf etdirmək də vacib bir prosesdir. Hər bir idrak prosesində olduğu kimi, təfəkkürü də müxtəlif fəaliyyət növləri və oyun prosesində inkişaf etdirmək mümkündür. Təfəkkürün inkişafı ilə əlaqədar olaraq uşaqda əyani-objektli hafizə ilə yanaşı, sözlü-məntiqi hafizə də inkişaf edir. Belə ki, uşaq təkcə konkret, emosional cəhətdən zəngin, əyani materialları deyil, sözün özünü, sözlə ifadə olunan materialları da yaxşı yadda saxlayır. Uşağın maraqlandığı, onun üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən materiallar uzun illər onun hafizəsində hiş oluna

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların idrak proseslərinin inkişaf etdirilməsinə dair

bilir. Məsələn, uşaqlara bir neçə söz deyilir və bu sözlərin hamısının bir sözlə ifadə edilməsi tapşırılır. Tutaq ki, şkaf-stul-stol bunlarda hamısı bir sözlə mebel adlanır və yaxud əşya adlanır, alma-armud- heyva bunlar bir sözlə meyvə adlanır və s. Başqa bir misal: əks mənəli sözlərlə oyunların (məs, isti-soyuq, ağ-qara və s.) təşkili də məqsəduyğundur. Bütün bunları nəzərə alaraq müxtəlif yollarla uşaqların tərəkürünü inkişaf etdirmək mümkündür.

Problemin aktuallığı. Uşağın idraki inkişafını təmin etmək üçün ilkin olaraq bu inkişafın məktə-

bəqədər yaş mərhələsində mahiyyətinin nədən ibarət olması öyrənilməsi zəruri hesab edilir. Eyni zamanda bu inkişafın özünəməxsus cəhətlərini, spesifik xüsusiyyətlərini araşdırmaq aktualıq kəsb edir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə qeyd olunan tövsiyələri nəzərə almaqla idrak proseslərinin yüksək səviyyədə inkişafını təmin etmək olar.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçilər və valideynlər üçün faydalı olacağını düşünürəm.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu). Bakı: TPI Təhsil Texnologiyaları Mərkəzi, 2014.
2. Okul Öncəsi Eğitim Proqramı (36-72 aylıq çocuklar için). Öğretmen Kılavuz Kitabı. Devlet Kitapları Müdürlüğü- Ankara 2006.
3. <https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/preschool/Pages/Cognitive-Development-In-Preschool-Children.aspx>

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.dos. L.K. Cəfərova, ped.ü.fəls.dok.dos. S.Q. Həsənlı*

Redaksiyaya daxil olub: 14.03.2018